

УДК 330.526:304.4

Демченко Катерина Олегівна

аспірант кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця
ORCID0000-0002-4097-9407

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Державні соціальні стандарти і гарантії є важливими елементами права на соціальний захист та соціальну безпеку. Саме соціальні стандарти і гарантії є визначальними для державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини у матеріальних і духовних благах та визначають рівень соціальної безпеки, від якого залежить і людський розвиток суспільства. Вітчизняні науковці [1; 2] наголошують, що соціальна безпека формується у системі правових і соціальних гарантій та визначають поняття як систему «законодавчо-нормативних заходів для забезпечення життєдіяльності окремої особи, різних соціально-демографічних груп та всього суспільства в цілому». Погоджуємось з науковцями та зауважуємо, що, у свою чергу, питання формування соціальних стандартів і гарантій регулюється міжнародними і національними нормативно-правовими актами. Реалізація цієї ідеї у світі досягається шляхом забезпечення права на соціальний захист як основного права людини, захищеного положеннями міжнародних договорів: Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. (ст. 22), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (ст. 9), Європейської соціальної хартії 1961 р. (ст. 11-14) та Переглянутої Європейської соціальної хартії (ZEKS) 1996 р.

Основні стандарти мінімальних прав соціального забезпечення у сфері соціального забезпечення викладені у Конвенції № 102 МОП від 28 травня 1952 р. про мінімальні стандарти соціального забезпечення [8], Європейській

конвенції про соціальне забезпечення від 14 грудня 1972 р. та Рекомендаціях МОП №202 щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту (2012 р.) [9], яка є завершенням стратегії соціального забезпечення МОП. Рекомендації МОП №202 [9] доповнюють існуючі норми соціального забезпечення МОП, будучи гнучким, але значущим інструментом щодо створення мінімального рівня соціальної безпеки, що відповідає національним умовам та рівню розвитку. Двовимірна стратегія МОП щодо розширення охоплення соціального забезпечення викладена у Рекомендаціях МОП №202, включає такі елементи: створення та підтримання мінімального рівня соціального захисту як основного елемента національних систем соціального забезпечення (горизонтальний вимір); реалізація стратегій розширення охоплення систем соціального забезпечення, що забезпечують їх поступове поширення на якомога більшу кількість людей відповідно до норм МОП (вертикальний вимір), що наведено на рис. 1.

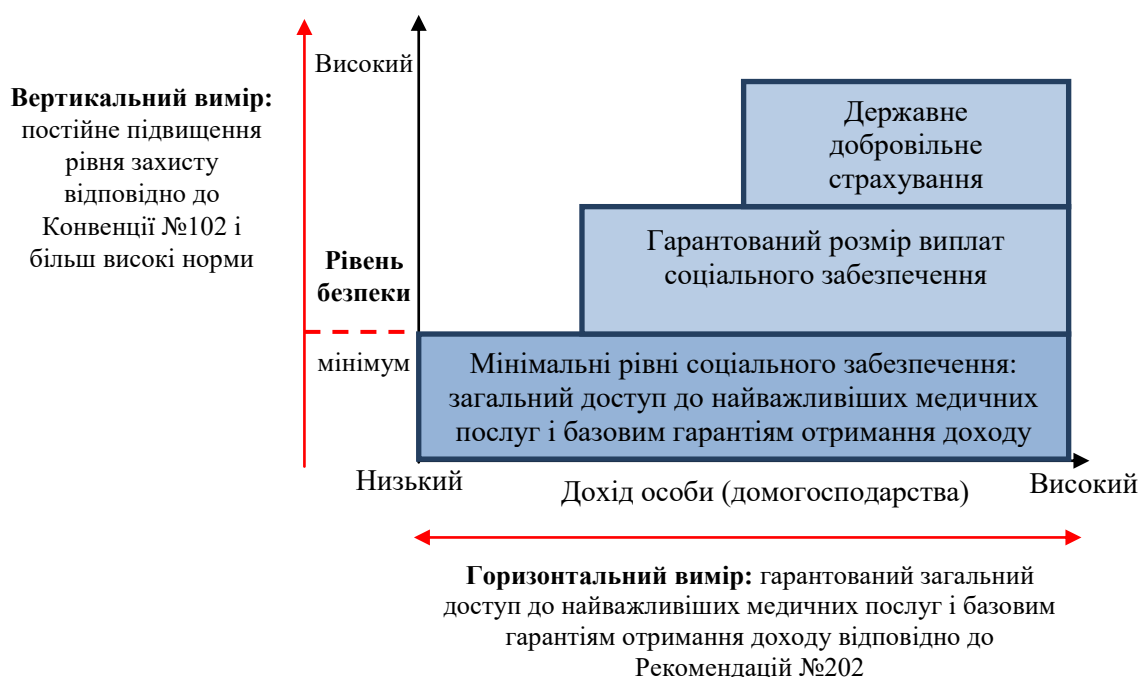

Рис. 1. Вертикальний і горизонтальний виміри соціального захисту як основного елемента національних систем соціальної безпеки

Джерело: [8; 9]

Прогресивне старіння європейських суспільств та скорочення кількості народжених мають безпосередній вплив на погіршення матеріального становища фондів та установ, що фінансують соціальні виплати. Влада ряду країн світу була змушена реалізувати ґрунтовні реформи системи соціальної безпеки. Наслідками реагування на ці обставини є продовження періоду страхових внесків, підвищення граничного віку виходу на пенсію, зниження розміру соціальних виплат та введення плати за користування медичною допомогою тощо.

Процес формування системи державних соціальних стандартів і гарантій розпочався в Україні із прийняттям Законів України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.). Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум», поняття «прожитковий мінімум» визначено як «вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [5]. Формування прожиткового мінімуму в Україні має вагоме значення і передбачає високу відповідальність, оскільки саме від цього індикатора залежить розмір низки соціальних стандартів і гарантій, що, у кінченому підсумку впливає на ефективність державної соціальної політики у цілому.

Натомість слід визнати існування низки проблем у сфері формування прожиткового мінімуму в Україні, деякі з них визнано державою та відображено у Постанові Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні» [4]. Так, ключовими проблемними аспектами формування прожиткового мінімуму у частині недотримання вимог законодавства є такі:

1) відсутність регулярного моніторингу, перегляду і затвердження наборів продуктів харчування, мінімальних наборів непродовольчих товарів і послуг, які входять до складу споживчого кошику [4];

2) використання ресурсного підходу до формування прожиткового мінімуму [4] (а не нормативного як це визначено у Законі України «Про прожитковий мінімум» [5]).

Окрім проблем, які пов'язані з формуванням прожиткового мінімуму є й інші, пов'язані з вітчизняними особливостями його використання і «прив'язування» до цього показника інших соціальних гарантій і виплат. Так, запроваджений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» засвідчує залежність визначення посадових окладів і заробітної плати працівників від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що унеможливорює зростання прожиткового мінімуму й для всіх інших соціальних та демографічних груп населення.

До недоліків також відносимо той факт, що прожитковий мінімум не виконує покладених на нього функцій: «забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я і задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості», а скоріше є мірилом соціально-економічної бідності населення. У автора також виникають питання щодо доцільності формування споживчого кошику, адже потреби, різних категорій населення різняться.

Але слід зауважити, що усунення вищезазначених проблем потребує комплексного вирішення та цілої системи покрокових заходів.

Перш за все, – усунення залежності визначення соціальних виплат, посадових окладів, заробітної плати працівників, штрафів тощо від прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Слід зазначити, що соціальні стандарти є одним із інструментів державного регулювання та сприяння соціальної безпеки і має бути основою для забезпечення безпечного рівня задоволення потреб населення. Але високий рівень бідності населення, соціальна незахищеність вразливих верств населення, наявність бідності серед працюючих, висока диференціація між бідними і багатими, соціальна напруженість, низький рівень та якість життя свідчать про недосконалість механізму формування прожиткового мінімуму,

тому надзвичайної актуальності потребує вибір науково-обґрунтованого підходу до його розрахунку, який би відповідав і забезпечував фактичний рівень задоволення потреб населення. Адже чинний нормативний підхід характеризується певним нав'язуванням системи цінностей щодо вибору між окремими продуктами, товарами і послугами. Визначення нормативу «фундаментальних» потреб людини не у повній мірі відображає склад реальних споживчих потреб людини на достатньому рівні. Разом з тим не існує єдиної оптимальної для усіх держав методики формування прожиткового мінімуму, тому при визначенні підходу до розрахунку прожиткового мінімуму слід враховувати особливості і можливості української економіки. Тож, зважаючи на особливості розвитку вітчизняної економіки, її нестійкий характер, необхідність спрощення розрахунку та можливість оперативного коригування розміру прожиткового мінімуму відповідно до інфляційних процесів і споживчих переваг, слід взяти до уваги науково-обґрунтовані думки науковців з цього приводу.

По-третє доцільно створити передумови для встановлення прожиткового мінімуму у такому розмірі, який реально зможе забезпечити задоволення основних потреб у сучасних соціально-економічних умовах, сприятиме підвищенню рівня матеріального забезпечення вразливих категорій населення країни, для яких пенсії чи соціальні допомоги є основним джерелом існування. Серед інших завдань важливими є: удосконалення системи оподаткування особистих доходів для забезпечення справедливого розподілу доходів та зниження рівня бідності серед працюючого населення; забезпечення рівного доступу до соціальних послуг; забезпечення стабільного фінансування галузей соціальної сфери та цільових соціальних програм та створення умов для повноцінної життєдіяльності вразливих верств населення. Кінцевою метою реалізації такої системи заходів має бути формування такої системи соціальної безпеки, за якої буде забезпечуватися ефективно задоволення потреб людини і формування суспільства, яке здатне оптимально реалізувати свої потенціал і ресурсні можливості. Тобто формування і підтримання мінімального рівня

соціального захисту як основного елемента національних систем соціальної безпеки – розширюючи тим самим горизонтальний вимір безпеки; а також реалізація стратегій розширення охоплення систем соціального забезпечення, що забезпечують їх поступове поширення на якомога більшу кількість населення.

Список бібліографічних посилань:

1. Соціальна захищеність населення України / О. Ф. Новікова, О. Г. Осауленко, І. В. Калачева та ін. Донецьк; К.: ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. 360 с.
2. Соціальна політика та економічна безпека / О. М. Головінов, М. Є. Горожанкіна, Л. І. Дмитриченко та ін.; Під ред. Є. І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.
3. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. Стратегічна панорама. 2003. № 1. URL: http://niisp.gov.ua/vydanna/panorama/2003_1.php
4. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-IX#Text>.
5. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
7. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. №108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. C102. Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C102.

R202. Social Protection Floors Recommendation. Geneva: 2012. (No. 202).

ULR: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524